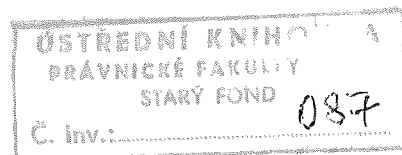

I aaa102

11-B-21

František Hrubý **KAREL st. z ŽEROTÍNA**

802/36

inv. č. 5.236

z archivního archivu v Brně.

KAREL st. z ŽEROTÍNA

VYSOCE VÁŽENÉ SHROMÁŽDĚNÍ! DÁMY A PÁNOVÉ!

Scházíme-li se dnes, abychom v této reprezentační místnosti zemské samosprávy moravskoslezské pietně vzpomenuli třísté památky smrti Karla st. z Žerotína, musíme si mimoděk uvědomiti, že to není poprvé, co naše moravská veřejnost si připomíná jméno tohoto významného svého rodáka, který jako politický vůdce Moravy a dlouholetý zemský hejtman moravský působil na rozhraní století 16. a 17. v tomto hlavním městě země. Zájem českého světa obrací se k němu již nejméně od 160 let, od prvních červánků českého obrození, kdy význační pražští učenci a historikové, kteří přinášeli nový zájem o naši národní minulost, objevili na zámku hrabat z Vrbna v Hořovicích písemnou pozůstalost Žerotínovu, kamž se byla někdy dostala po jediném vnukovi Žerotínovu, Karlu Bruntálském z Vrbna. Byl to sám proslulý kritik a vydavatel nejstarších historických památek českých, pražský piarista *Gelasius Dobner*, který ji tam poznal. Vida velkou její cenu, psal hned o ní na Moravu svému příteli a učenému profesoru olomoucké university Josefu Vratislavu Monse, milovníku dávné minulosti

moravské, vybízejí ho k vydání zejména latinských listů Žerotínových, kterých se zvláště mnoho zachovalo v opisech v Žerotínově pozůstalosti, a které mu ležely nejvíce na srdci. » Jejich latinský sloh jest tak vynikající a elegantní«, psal Monseovi, »že si nelze ničeho přát více«, a poněvadž listy byly psány i nejučenějším mužům Evropy onoho věku, měl za to, že by jich vydání učený svět uvítal s obecnou radostí. *Josef Vratislav Monse* na toto vybídnutí vydal v Brně skutečně již roku 1781 nákladem hr. Josefa Karla z Žerotína na Bludově aspoň menší výběr z této latinské pozůstalosti pod názvem: »*Caroli lib, baronis a Zerotin epistolae selectae*«, a tak se dostala první ukázka slavných Žerotínových listů do veřejnosti. Doba Dobnerova, Monseova a jejich přátel, kteří se tehdy zajímali o život Žerotínův, vycházela ještě z pozdního rozkvětu klasických studií, kdy u nás vládla zvláště ve světě vědeckém latina jako mezinárodní řeč a kdy všechen základ našich škol spočíval na vzdělanosti řecké a římské. Skvěle koncipované latinské listy Žerotínovy stejně jako jejich obsah, naplněný starořímskou láskou k vlasti a k vzdělání, odpovídal jejich době a jejím učeným zálibám nejvíc.

Generaci učeného piaristy Gelasia Dobnera nepodařilo se již vydati více z korespondence Žerotínovy, ale zájem o jeho osobu a jeho pozůstalost už neochabl. Generaci osvícených humanistů vystřídala u nás generace romantického nadšení k rodné řeči, generace *Palackého, Šafaříka a Jungmanna*, vlastních obroditelů českého jazyka a české národní literatury. *Josef Jungmann* uveřejnil již roku 1820 ve své *Slovesnosti* 19 českých listů Žerotínových jako vzácné doklady čistoty a krásy národního jazyka, a když se blížilo dvousté výročí Žerotínovy smrti, uveřejnil sám *František Palacký* v Časopise Českého Musea roku 1831 a 1836 na 22 dalších listů Žerotínových, a to, jak v předmluvě k jich vydání děl, nejen jako historické dokumenty, z nichž lze sledovati vývoj starých událostí moravských i českých, ale také, jak dodává —

jako ukázky, »které výborností slohu a jazyka výtečnými se býti zdály«. Této době za obecného úpadku staré české kultury jazykové byly Žerotínovy listy zvláště vzácnou památkou jazykovou, poněvadž pocházely z pera nejen člena vysoké společnosti staročeské, ale byly také písemnými projevy vynikající politické hlavy moravské z počátku století 17. v národním jazyce. Ony měly zejména burcovati k lásce k mateřskému jazyku, ony měly býti všem Čechům příkladem, a když se pak v následujících letech probouzelo již i politické uvědomění českého národa, měly volati národ i k boji za stará politická práva česká, tak jako kdysi je i Žerotín bránil proti nepřátelům české svobody. V tom smyslu nabyl velkého zvuku zejména Žerotínův list k radě města Olomouce z roku 1610, který uveřejnil již Jungmann a v němž Žerotín prudce vytýkal Olomučanům, že mu psali jako zemskému hejtmanovi v úřední záležitosti jazykem německým a nikoliv českým. Tento list, který znova vydal roku 1840 v Olomouci tamní profesor stavovské akademie a známý moravský buditel *Alois Vojtěch Šembera*, měl pak zvláštní ozvěnu zejména v bouřlivém roku 1848. Když došlo v Praze k mohutným politickým projevům českého nacionalismu proti vídeňskému absolutismu a k vyhlášení státoprávního programu českého, byl to Žerotínův list, který měl burcovati Moravany i Slezáky pro tuto myšlenku. Ve zvláštním manifestu, který byl vydán v Praze 30. dubna t. r. a adresován »Bratřím Moravanům a Slezákům«, dovolávali se politikové pražští proti velkoněmeckým tendencím některých měst moravských, zvláště Olomouce, právě Žerotínova příkladu, žádajíce Moravany, aby se nedali másti příkladem Olomučanů: »Těm již slavný Karel Žerotín, krajan Váš — dí se tu — jakožto nejvyšší zeměsprávce moravský v listu svém vytýká, že proti obyčeji země německým jazykem psaní mu učinili, zapírajíce a stydíce se za jazyk národní, jim přirozený, tak vzácný a starožitný a rozšířený«.

Tak jméno Žerotínovo a jeho politický příklad stávaly se přímo heslem i v Čechách v boji za národní a politická práva českého národa a za jeho svorný politický postup ve všech třech zemích české koruny.

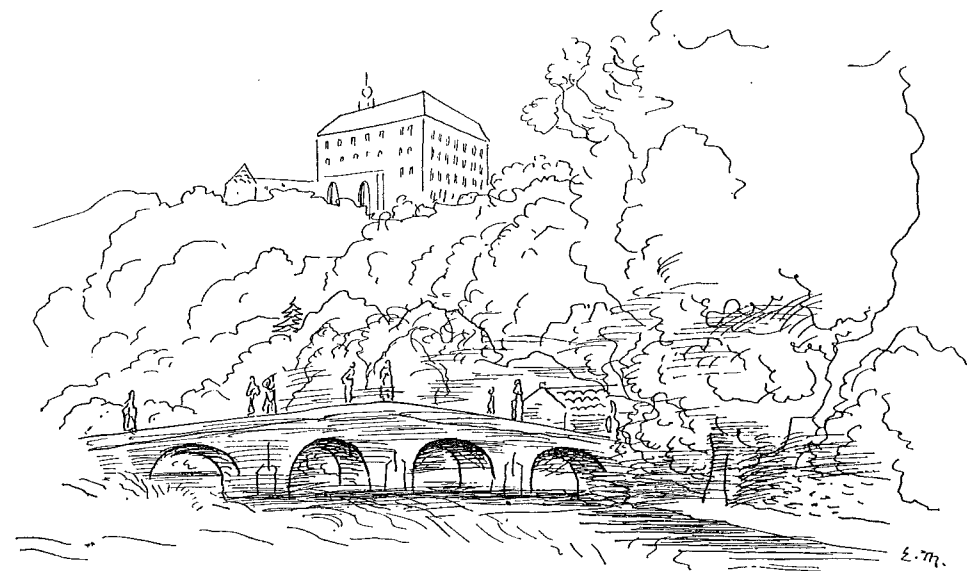
Když se blížilo 300. výročí narozenin Žerotínových, vyšla roku 1862 o Žerotínovi na Moravě již velká kniha, jejímž autorem byl *Petr rytíř Chlumecký (Karl von Zierotin und seine Zeit, Brno 1862)*, přisedící zemského výboru, ředitel zemského archivu moravského a dlouholetý přítel Františka Palackého. Petr Chlumecký, jak ukazuje už samo jeho jméno, byl po otci Čech, po matce vyšel z krve vlašské a vyrostl s rodiči na rakouském jihu, kde jeho otec byl vysokým státním úředníkem. Teprve v jinošských letech se dostal na Moravu, kde rodiče koupili statek Říkovice u Přerova. Mladý Chlumecký přes to, že jazyku českému se nikdy plně nenaučil, přilnul zejména k selskému venkovu moravskému, který zastupoval pak roku 1848 i na prvním zemském sněmu moravském a srostl tak s novou vlastí docela. Jeho velké dílo a dodnes největší o Žerotínovi, jest projevem této lásky k nové vlasti, ale současně i odleskem nového pojetí osobnosti Žerotínovy, jak se šířilo v té době na Moravě. Doba Chlumeckého přetvářela od roku 1848. staré feudální Rakousko v nový stát, v němž se k veslu dostávaly vrstvy demokratické, lidové. Chlumeckého krásná kniha, kniha to ještě mladého, skvěle vzdělaného muže, který vycházel z mizející předbřeznové šlechtické a vysoké úřednické společnosti rakouské, jest krásnou obranou této staré společnosti. Na Žerotínovi bylo lze ukázati, jaká byla; Žerotínova vynikající politická činnost, nesená nejčistějšími principy mravními a smyslem pro spravedlnost a právo, připomínající skvělé zjevy staroklasického života, to byl podle Chlumeckého takorba symbol staré společnosti šlechtické, která řídila po staletí rakouské země, doklad, čím ona žila a co byla. Ale ještě jedna tendence pronikala jako červená nit knihou Petra Chlumeckého: Rok 1848, také po-

prve otřásl starým Rakouskem politicky. Petr Chlumecký byl na Moravě jako všichni členové jeho společnosti upřímným Rakušanem. V době, kdy rostoucí nacionální zápasy hrozily zničení starou habsburskou říší a její dynastii, chtěl Chlumecký ukázati zejména českému světu zářící vzor a přímo typ rakouského vlastence. Žerotínova neochvějná věrnost dynastii měla dosvědčovati, jak i největší duchové starší doby věřili v poslání i dynastie i státu. Jeho kniha snažila se přímo demonstrovati, jak v Žerotínových politických cílech lze stále sledovati velikou myšlenku, utvořiti ze zemí českých, rakouských a uherských, které tehdy souvisely spolu jen pouhou osobou panovníkovou, přece jen reálnější unii, a jak politické jeho úsilí předběhlo současnost. V Žerotínově době hejtmanuské, t. j. zejména v letech 1608—1614 viděl Chlumecký přímo »ein Schritt zur Bildung eines österreichischen Staates«, a v tom nejvíce spatřoval u Žerotína svědectví, »einer waltenden genialen Kraft«.

My dnes nesdílíme skvělé závěry Chlumeckého knihy. Pokusy Žerotínovy sblížit evangelické stavy zemí rakouských a uherských s evangelíky zemí českých k společné obraně proti rostoucí protireformaci ve všech zemích císařských, neměly ještě nikterak podkladů státoprávně sjednocujících, mělo to býti jen společné zabezpečení náboženské svobody proti dynastii, která sama čím dále zřetelněji podléhala novým evropským rekatolizačním snahám; jednotlivé skupiny habsburských zemí doby Žerotínovy nebyly ochotny ještě nic obětovati ze svých základních starých politických svobod a práv. Než okázalé dynastické cítění Žerotínovo i v době českého povstání nedalo se přezírat, stejně jako všechna Žerotínova nechť k soudobým říšsko-německým protestantským politikům, jichž zřejmým cílem bylo svržení dynastie habsburské v Německu a zatažení i českých zemí do nastalých zmatků. Tak Chlumeckého kniha, která si vyžádala velké píle a přičinění, rakouskou ideu na Moravě přímo posvěcovala jménem

Žerotínovým a projevila také velký vliv na veřejný život moravský v 60tých letech, zvláště když její myšlenky zpopularisoval svými pracemi o Žerotínovi Chlumeckého nástupce v zemském archivu, známý moravský buditel *Vincenc Brandl*.

Brandl vycházel ve své práci také z národně buditelských cílů tak jako jeho vlastenečtí předchůdci Jungmann, Palacký a Šembera; poznal osobnost Žerotínovu z díla Chlumeckého, rozhodl se především vydati tiskem všechny české listy Žerotínovy, a to tak, aby pronikly i do nejširších vrstev lidových. Vskutku vydal v letech 1866—70 tři mohutné svazky Žerotínových listů a spisů aspoň z mladších let jeho života za pomoci země a nákladem Matice Moravské (*Spisy Karla st. z Žerotína, Brno 1866—1870*), které pak teprve jméno Žerotínovo roznesly mezi českou inteligenci městskou a venkovskou po celé zemi. Politicky vycházel Brandl z kruhů staročeských, konservativních; k vlasteneckému a dynastickému přesvědčení družilo se i u něho také vřelé cítění náboženské a v tom ve všem viděl i on v Žerotínovi přímo ideál, stejně jako i v Žerotínově velkém vzdělání. Brandlovy spisy, články a přednášky o Žerotínovi, které docházely širokého ohlasu po venkově, roznesly skutečně pak jméno Žerotínovo nejvíce. Označování ulic a spolků, v tom i vlasteneckých spolků pěveckých, jménem Žerotínovým, pořádání přednášek a vlasteneckých slavností k Žerotínově počtě, to vše koření právě v Brandlově době. Loyální a konservativní pojetí Žerotína Chlumeckým a Brandlem bylo nepochybně pro odlišné počátky národněpolitického obrodného ruchu na Moravě velmi důležité, jeho velení jako rakouského vlastence, věrného dynastii, který svou rozvážnou moudrostí v době Bílé hory tak usilovně se snažil zachrániti od zkázy svou vlast, dále líčení jeho jako vzácného podpůrce české řeči a literatury, příznivce Jednoty bratrské, jako vlastní představitelky tiché práce pro kulturní statky a zvelebení národního jazyka, a konečně i zdůraznění Žerotínova hlubokého citu náboženského, třebaš nekatolického,

Zámek Náměšt nad Oslavou, kde Žerotín trávil nejpětší část svého života.

mohlo přijímati právem i všechno vlastenecké kněžstvo moravské, které mělo tehdy na Moravě ještě rozhodující podíl na obrodné práci na venkově. To pojetí nemohlo škoditi ani rakouským úřadům, a tak jak Chlumecký svým německým dílem o Žerotínovi, tak i Brandl jeho širokou popularisací vykonali velký kus obrodné práce na Moravě, třebaš pak nové generace šly již cestami jinými.

Jest velmi zajímavé, že jméno Žerotínovo nestalo se přežitkem ani novým generacím, které rostly počátkem tohoto století a které vycházely již ze zcela změněných poměrů jak politických, tak vědeckých. Konservatismus starší české politiky obracel se novým pokrokovým hnutím v jiné směry a také vědecká práce česká, vycházející do té doby spíše z česko-lokálních zájmů a buditelských tendencí, rostla ze širších obzorů evropských a kritických. Ve studiích žerotínských poznáváme to v tom, že ta doba se začala zajímati spíše o Žerotínovy zahraniční politické styky a tím také o historicky důležitější korespondenci cizojazyčnou. Mladí historikové čeští, vycházející zejména ze školy Jaroslava Golla, setkávali se v

zahraničních archivech často se jménem velkého Moravana a učili se tam hleděti na něho spíše pod zorným úhlem světovým, prostým již lokálně romanticky zbarveného buditelského cítění a výsledkem těchto nových zájmů a hledisek bylo vydání velkého svazku Žerotínovy korespondence latinské, vlašské, francouzské a německé zemským archivem českým roku 1904. (*Dopisy Karla st. z Žerotína 1591—1610. Archiv Český, sv. 27.* Pomocí úředníků zemského archivu českého vydal *Fr. Doorský*). Z těchto kruhů vyšlo pak již mnohé kritické slovo proti Žerotínově politice, zejména v době povstání, ale ani tito mladí historikové nedovedli upříti našemu Moravanovi rysu skutečné velikosti, jak se o tom zmíníme ještě níže. A dnešní popřevratová doba vyvolává znovu zvýšený zájem o osobnost Žerotínovu. Vydání velkého svazku neznámé dosud Žerotínovy korespondence české z posledních let jeho života, který vyjde v nejbližší době nákladem zemského archivu v Brně, dosvědčuje to stejně jako rozličné nové články a práce o našem oslavenci. A tak vidíme, jak postava Žerotínova po víc jako 150 let byla předmětem zajímavého historického zájmu a jak několika generacím byla přímo heslem v národním životě a podnikání. A to jest již samo dokladem velikosti a neobyčejnosti.

*

Žerotín měl vynikajícího otce. Byl to známý ochránce Jednoty bratrské Jan z Žerotína na Náměšti, který rostl v době, kdy obecný smysl pro vzdělání si razil cestu již u nás čím dále znatelněji. Doveda sám oceniti význam studia, postaral se o to, aby se i synovi dostalo dobrého školení, a tak mladý Karel pobyl v cizině na školách a u dvorů panovnických ve styku s vynikajícími osobnostmi světa politického i vědeckého plných 10 let. Za tu dobu se zdržel především téměř plné 4 roky jednak na vysoké škole ve Štrasburce a na švýcarské universitě v Basileji, jednak na italských universitách v Padově a Sieně, při čemž projel celou Itálii od hranic Švýcar až na ostrov

Maltu. V následujících 2 letech (1582—84) studoval na vysoké škole v Ženevě, sídle to francouzského kalvinismu, a v letech 1585—6 na francouzské škole v Lyoně a u dvora krále navarského v jižní Francii, pozdějšího to krále francouzského Jindřicha IV.; prošel dále universitou v Orleansu a ztrávil delší dobu i v Paříži, shlédnuv při tom zase veliký díl království francouzského. V letech 1586—87 prodlel delší dobu v Londýně na dvoře královny Alžběty, kde se spřátelil s nejpřednějšími kavalíry Alžbětina dvoru a s královnou samotnou, byl v Nizozemí, kde se stýkal s rodinou známého bojovníka za svobodu Nizozemí proti španělské vládě Viléma Oranžského, aby se pak přes Francii a znovu přes Švýcary vrátil do své vlasti. Tato studijní doba, kterou Žerotín nastoupil jako 14ti letý hoch a z níž se vrátil počátkem roku 1588 jako 24ti letý mladý muž, byla zajisté pro jeho duševní růst a upevnění charakteru rozhodující. Žerotín se však ani tím nespokojil; projel ještě roku 1588 celé Německo, vypravil se znovu do Francie k vojsku krále Jindřicha IV. a ještě dvakráte na delší čas do Italie. Můžeme vším právem říci, že tak rozsáhlého vzdělání a tak bohaté možnosti poznati soudobý svět se nedostalo žádnému z jeho českých vrstevníků.

Není sporu o tom, že to vše projevilo pak na jeho život veliký vliv. Jest zajímavo sledovati, kolik pokusů učinil po svém návratu z ciziny na př. o založení vyšší školy na Moravě pro studium zejména šlechtické mládeže. Byl hotov sám platiti profesory a postarati se i o školu, ale všechny tyto snahy, které několikrát opětoval, byly vždy vládou udušeny v samých začátcích. Škola by bývala nekatolická, a to vláda připustiti nechtěla. Jakou úctu měl k vzdělání a vědecké práci, ukazuje to, že v letech 90tých přímo organisoval na Moravě pomocnou akci pro ženevského reformátora Theodora Bézu, nástupce Kalvínova, který, jak Žerotín sám viděl v Ženevě, byl chudobný a živil se, muž světového jména, hlavně z výtěžku malého studentského konviktu, který měl v svém domě. Tento Žerotí-

nův smysl pro kulturní statky dobře pak zakusila u nás zejména Jednota bratrská. Jako jeho otec ji zachránil v 70tých letech 16. stol. tím, že její středisko přenesl i s tiskárnou a vrchní správou na svoji tvrz Kralice, tak Žerotín sám svým významem a mocí zachránil ji v těžkých letech počátku stol. 17., kdy na Moravě byl podniknut vládou nový útok proti ní. A zachránil ji vlastně později ještě po třetí, a možno říci, i pro nás: když po Bílé hoře vše nekatolické bylo vyhoštěno ze země, zachránil on věci Jednoty na svém náměštském zámku, a když pak sám odjížděl do vyhnanství, převezl její archiv, knihovnu a tiskárnu na svůj náklad do Vratislavě a do Lešna; zlikvidoval i její jmění na Moravě, skoupiv, pokud to bylo lze, její sbory a zachraniv tak poslední její statek, z něhož pak v Lešně bylo lze Jednotu zabezpečiti, založiti tam školu a tak ji udržeti aspoň na nejbližší desítiletí. V době svého úřadu hejtmanského on vlastně znovu oživil i její tisk na Moravě, krátce zasloužil se tak o národní osvětu velice, nehledě k tomu, že dal vychovati po svém příkladu celý zástup mladé šlechty moravské na zahraničních universitách v úctě k vzdělání a vědě, čehož se počaly projevovati na národním snažení zřetelné známky ještě před samou Bílou horou.

Jeho rozsáhlé cesty po cizině a jeho snaha přinést si z nich co nejvíce, vzdělaly ho i ve věcech *politických* takovou měrou, v jaké míře to nespatřujeme rovněž snad u žádného z jeho vrstevníků. Poznal tehdejší evropský svět dokonale. Čteme-li jeho korespondenci ještě z posledních let jeho života, udivuje nás nejen její rozsáhlost a šíře, ale i stálá podivuhodná znalost poměrů v cizině. Když posílal svého vnuka roku 1633 do Itálie na zkušenou, projevuje se v jeho dopisech a jeho vzpomínkách z mládí tak překvapující znalost geografických, společenských a veřejných poměrů v Itálii, že to čteme s podivením, podobně jako na př. jeho úsudky o měnících se situacích soudobé války švédské v Německu. Když kdysi roku 1615 disputoval s vyslaným markraběte braniborského Jana Jiřího,

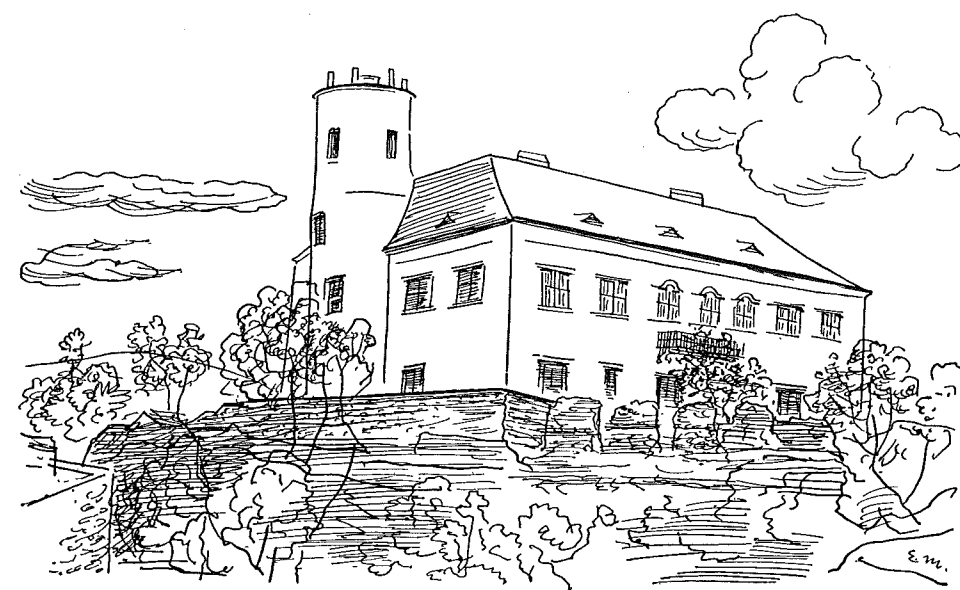
knížete krnovského, o vyhlídkách případného povstání proti Habsburkům, dovedl načrtnouti tak podrobný obraz politické situace evropské, že i dnes, čtouce jej, musíme se mu podívat. Tento veliký rozhled a stále čerstvou informovanost o celé Evropě si Žerotín udržoval nejen rozsáhlou korespondencí, ale zvláště tím, že si platil stálé korespondenty v cizině a ovšem že skupoval všechnu cizí publicistickou literaturu, na což vše vedl až do posledních let života veliký náklad. O jeho politických stycích ostatně svědčí i jeho korespondence sama: v svém životě korespondoval s dvěma králi francouzskými (Jindřichem IV. a jeho synem Ludvíkem XIII.), s anglickým králem Jakubem, nehledě k panovníkům habsburského rodu a knížatům německým. Byl to, možno říci, první Evropan v českém životě v pravém slova smyslu, první světoobčan znalostí jazyků (korespondoval a mluvil sám i latinský, francouzsky, italsky a německy), rozhledem po světě a jasným přehledem i stálou informovaností o všem, co se v Evropě dalo. Není pochyby o tom, že vše to ho předurčovalo k velké politické dráze ve vlasti, a také víme, že Žerotín sám měl k ní všechnu chuť.

*

Máme zajímavé zprávy o tom, jak jeho strýc Fridrich z Žerotína, zemský hejtman moravský (zemřel 1598) a vynikající předák nekatolické společnosti moravské, vida talent mladého synovce, chtěl mu ještě za svého života upravit cestu k tomu, aby se stal jeho nástupcem v úřadě zemského hejtmána moravského a aby tak mu otevřel možnost nejen uplatnění všechny vynikající vlastnosti a schopnosti k tvůrčí politické práci, ale i k tomu, aby ve vzrůstajícím soudobém protireformačním úsilí u císařského dvora mohl chrániti nekatolickou stranu a zejména Jednotu bratrskou před výstřelky nové politiky. Než mladý Žerotín byl už špatně zapsán v katolické společnosti a máme zajímavé zprávy, že se proti takovému plánu postavil sám vůdce katolické Moravy, starý olomoucký biskup Stani-

slav Pavlovský z Pavlovic a že on vlastně plán v Praze vyzradil a přivedl k pádu, přes to, že ho se strýcem Žerotínovým přes různost věr pojilo ušlechtilé přátelství. Žerotínovy styky se západoevropskými kalvinisty, kteří byli pokládáni pro své revoluční názory na soudobé řády světa za nebezpečné kacíře, jeho někdejší styky s králem Jindřichem IV., jeho vztahy k protestantským dvorům německých knížat, ač se v nich nemohlo hledati ještě nic protidynastického, podrazily mu nohy docela. Právě tehdy šířící se politická roztržka mezi stranou katolickou a nekatolickou v Německu měla už ohlas i v Čechách. Císař Rudolf II. sám byl vychován ve Španělsku v přísných zásadách katolických; měl nedůvěru k nekatolickému světu a proto i v českých zemích podporoval nově šířící se obrodu katolicismu po vzoru zemí románských jako jedinou bezpečnou oporu náboženství a dynastie; vydal dokonce na sklonku století mladé a rozhodné generaci katolické, vyšlé již z jezuitských škol, do rukou takořka všechny nejdůležitější úřady zemské a státní, čímž zatlačil stranu nekatolickou, ač představovala velkou většinu země, zcela do pozadí. A právě tito mladí členové strany katolické, kteří se dělili od Žerotína celým svým světovým názorem, připravili mu jako nebezpečnému konkurentu zlý pád. Žerotín byl obžalován přímo z velezrady proti císaři, z neúcty k císařskému majestátu a z toho mu vznikl dlouhý proces, který ve svých důsledcích ho vyloučil na léta z politického života. Proces, který se zakládal většinou na falešných obviněních, sice na konec vyhrál, ale utrpěné příkoří a nekonečné plahočení se po soudech naplnily Žerotína nenávistí proti císaři i proti Praze, kdež se jeho věc soudila, ač dle ústavy moravské měl tu býti kompetentním zemský soud moravský.

To, co se dalo se Žerotínem na Moravě, odehrávalo se proti nekatolickým předákům i v Uhrách a v Rakousích a to pak vyvolalo roku 1608 povstání těchto zemí, jež vedl spolu s nekatolickou šlechtou ctižádostivý bratr císaře Rudolfa, arcikníže

Zámek Přerov, kde Žerotín zemřel 9. října 1636.

Matyáš, a jež se končilo odtržením jak Rakous a Uher, tak i Moravy od Rudolfovy vlády. Žerotínovi se dostalo tehdy plné satisfakce: byl na jednomyslné usnesení země zvolen zemským hejtmanem moravským a tak konečně mohl uskutečňovati své staré ideály, které se obrácely především k zabezpečení náboženské i politické svobody jako vlastním základem a předpokladem obecného míru i rozkvětu vzdělanosti, po níž toužil zvláště, jak o tom už jako mladý student kdysi měl skvělou přednášku na universitě štrasburské. Šest let bojoval pak jako zemský hejtman za tato přání většiny národa, ale již na jiném místě jsem uvedl, jak jeho nové politické poslání končilo opět nezdarem, když arcikníže Matyáš po smrti svého bratra Rudolfa stal se roku 1612 rovněž pánem v Čechách a jiných zemích habsburských. Z důvodů dynastických, t. j. aby katolická dynastie nebyla na konec svržena od nekatolických poddaných, nastoupil tutěž dráhu jako zemřelý bratr, takže Žerotín, vida nepřízeň jeho i jeho dvora, poděkoval se roku 1614 z úřadu zemského hejtmana a ustoupil znovu do soukromí, předvídaje neodvratný konflikt národa

s Habsburky, jak se to pak brzo českým povstáním roku 1618 stalo skutkem. Sledoval horlivě události i v svém ústraní, ale když konečně došlo k srážce, neměl již odvahy dáti se do díla; těžce zarmoucen dvojným ztroskotáním své mírové politiky, ztrácel už naději, že by bylo lze přemoci nejmocnější dynastii evropskou, nad jejíž mocí skutečně slunce nezapadalo, bránil se proto proti akci Čechů, zejména pokud by evropská situace nemluvila zcela v její prospěch, ano vynakládal od počátku všechno úsilí k tomu, aby spíše se došlo cíle mírovým jednáním a zdržoval i Moravu od spojení s Čechy. Je známé, že ztroskotat konečně i v tomto díle. Chtěl hasiti oheň, který se již hasiti nedal a nastupoval snad z přílišné lásky k míru a z obav o osud vřele milované vlasti politiku, která musila Čechy spíše poškoditi nežli jim prospěti.

Novější česká historiografie ostře vytkla Žerotínovi tento jeho postup. Byl to roku 1913 zejména dnešní náš zahraniční ministr *Dr. K. Krofta*, který ve své knize *Bílá hora* (Praha 1913), první Žerotínovi vytkl, že se dopustil chyby přímo neodpustitelné svou pasívní politikou. Tím, že zdržel Moravu od společné akce po boku Čechů proti Habsburkům hned v začátcích, kdy v rychlosti jednání byla všechna naděje na úspěch, zadal českému povstání těžkou ránu, jednu z těch, jež nejvíce zaviniily jeho konečný nezdar. Kdyby byly všechny české země vystoupily společně hned z počátku, bylo by české povstání získalo i v cizině jakéhosi mravního opodstatnění a spojené vojenské síly české mohly dosíci úspěchu a pomoci od evangelické strany i v jiných habsburských zemích, zejména po prvních porážkách císařských sil v Čechách na podzim roku 1618. Svým politickým vystoupením Žerotín rozrazil jednotnou frontu a Moravu před následky povstání přece neuchránil, ježto ta se konečně po roce spojila s Čechy přes jeho opačné úsilí. A po kritice prof. Krofta ozývaly se další kritické hlasy o Žerotínově politice. Je jisto, že česká historiografie nikdy nezbaví Žerotína jakési obžaloby pro jeho poli-

tický postup v době povstání, než dnes, kdy náš národ dobyl si opět své státní samostatnosti, otázka viny a nevin není již tak aktuální jako byla snad generacím předchozím. Jak sám Kamil Krofta ukazuje ve svých nových a nejnovějších pracích, může dnes národ snad již bez bolesti a bez hořkosti vzpomínati Bílé hory, poznáváje, jak dodává, že z hrozných útrap, do nichž ho uvrhla, vzešlo mu přece také něco dobrého: přesvědčení, že v životě národů spravedlnost a věrná oddanost velkým ideálům lidstva na konec musí zvítěziti nad hrubou mocí a násilím («Žižka» 173). Žerotínův postup v době povstání nebude proto dnes už předmětem odsuzování, ale spíše předmětem psychologického výkladu, proč tento muž tak velkých schopností, rozhledu a ducha postavil se roku 1618 takto proti celému národu a proti všem svým přátelům a náboženským souvěrcům.

Jest ostatně také známo, že Žerotín nesl všechny důsledky své politiky tak jako jeho poražení krajané. Když vyšly roku 1628 známé císařské patenty, zakazující nekatolické náboženství v českých zemích a přikazující všem, kdož by se nechtěli srovnati s panovníkem ve víře, vystěhovati se ze země, Žerotín nezaváhal ani na chvíli. V pozdním svém věku stařeckém, prodav většinu svých statků, šel i on přes všechno zdržování se strany Vídně, když poznal, že by mu jeho náboženství bylo nanejvýše jen trpěno a že by ho nemohl vyznávatí svobodně. A tato poslední léta Žerotínova jsou také novou heroickou dobou jeho života. Žerotín tu naposled zasáhl do moravských poměrů. Z jeho dosud nevydaných listů vidíme, jak chtěl, aby vše šlo přímo demonstrativně do ciziny pro náboženství, šlechta, měšťané, ano i sedláci; chtěl tím množstvím demonstrovati, pohnouti císaře, aby odvolal patenty a dopřál emigrantům zase návratu do vlasti. Věřil v Boha, že exilium nemůže dlouho trvati, že Bůh obměkčí srdce císařovo, jak často psal, a že se vrátí zase staré poměry. Proto také se svého majetku pomáhal, kde mohl, staraje se zejména o Jednotu

bratrskou, aby v případě návratu nebyla rozptýlena a mohla zaujmouti zase stará svá místa. V této poslední, dosud neznámé korespondenci, která v brzkou, jak bylo řečeno, vyjde tiskem, jest mnoho krásných listů, které svědčí znova o velikosti a spanilosti Žerotínova ducha, ale které zároveň ukazují, jak Žerotín musil na konec sám viděti, že ze všech jeho snů nestane se asi již nic skutkem a že Bůh, v kterého tak oddaně věřil, chce aby všichni ti spravedliví vyvolení dosáhli své koruny věčné slávy (jak psával) právě za tu těžkou cenu odchodu z vlasti a z domova. Zemřel v Přerově, kamž se byl uchýlil s povolením císaře Ferdinanda II. do ústraní roku 1633 před postupujícími armádami švédskými do Slezska a do Vratislavi, kde bydlel, dne 9. října 1636 v 72 letech; jeho tělo bylo už zcela sešlé, ležel dlouhou dobu, ale jeho duch byl stále mladický a pracoval do poslední chvíle. Čteme-li jeho listy z těchto chvil, jsme až překvapeni, jak jeho mysl byla stále jasná a jak jí a pevnou vůlí překonával vetché tělo a všechno ostatní. Ještě 8. října posílal podrobné rozkazy na svůj statek Brandýs v Čechách, který držel rovněž s císařským povolením, jak tam mají pečovati o zásobování jeho přerovského sídla na zimu, než následujícího dne nastal již konec.

Máme zajímavé doklady o tom, jak jeho smrt, která spadala právě do polovice velké války 30tileté, vyvolala všude velkou pozornost. V české emigraci se cítilo, že zemřel muž, jehož rad se mělo snad přece jen kdysi poslechnouti, Jednota bratrská viděla, že padá poslední její ochrana a podpora a trpce toho želela. Doma pak na Moravě se chápalo obecně, že jeho odchodem stejně jako odchodem jeho velkého soka kardinála Dietrichštejna, který zemřel krátce před ním, trhaly se již všechny svazky se starou Moravou. Než v tom se shodovali katolíci i nekatolíci, že odešel člověk veliký a neobyčejný.

Tak odcházel, ale odkaz, který svým životem zanechával, jak jsem již jinde napsal, zůstává živým podnes. On přinesl již bohaté ovoce, jak jsme řekli na počátku naší přednášky. To

cítily již první naše obrozenské generace, které se tak rozechvívaly jeho příkladem, jeho mravní velikostí a jeho velkou láskou k vlasti. A tento odkaz bude žíti a svítiti i generacím budoucím. Žerotínova láska k rodné hroudě, jeho žhavý smysl pro vzdělání, pro pokrok a spravedlnost, pro svobodu svědomí i člověka, za něž Žerotín byl hotov všechno obětovati a také vše obětoval, jsou tak vzácné a nezmarné statky, že jimi tento velký Moravan jest živě spojen nejen s námi, ale bude spojen vždy se všemi generacemi lidstva.

KAREL st. z ŽEROTÍNA.

Přednáška PhDr. Františka Hrubého, profesora Masarykovy university a ředitele zemského archivu, pronesená na slavnostní schůzi zemského zastupitelstva, Masarykovy university a Matice Moravské dne 17. října 1936 v Brně. Vydala zemská správa moravskoslezská. Úprava a obrázky Eduarda Miléna. Vytiskla tiskárna zemského úřadu v Brně.